

Національна академія педагогічних наук України  
Інститут соціальної та політичної психології  
Лабораторія психології мас і спільнот  
Управління освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації  
Обласний центр практичної психології і соціальної роботи  
Комунальний заклад Сумський обласний інститут  
післядипломної педагогічної освіти  
Кафедра психології

**МАТЕРІАЛИ**  
**науково-практичного семінару**  
**«КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ**  
**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ БІДНОСТІ**  
**ЯК СТИЛЮ ЖИТТЯ»**

**15 листопада 2013 року**

УДК 316.62: 330.59

ББК 88.5

Друкується за рішення вченої ради Сумського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (протокол №4 від 28 листопада 2013 р.).

Редакційна колегія:

**Л.М.Коробка**, канд. психол. наук, с. н. с. лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України.

**І.В.Марухина**, завідувача обласним центром практичної психології і соціальної роботи при управлінні освіти і науки Сумської обласної державної адміністрації.

**Матеріали науково-практичного семінару «Концептуальні засади дослідження соціально-психологічної природи бідності як стилю життя».** – Суми. Нота бене, 2013. – с.52.

Збірник включає матеріали науково-практичного семінару «Концептуальні засади дослідження соціально-психологічної природи бідності як стилю життя», який присвячений актуальним соціально-психологічним проблемам бідності як стилю життя.

**Вінков В.Ю.**

м. н. с. лабораторії психології  
мас і спільнот Інституту соціальної  
та політичної психології НАПН України

## **СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК РЕСУРС ЕКОНОМІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ ОСОБИ**

*Анотація.* У статті подано результати емпіричного дослідження соціального капіталу осіб із різним рівнем добробуту. Проаналізовано соціально-психологічні особливості набуття особами соціального капіталу із низьким та середнім рівнями достатку. Зроблено висновок, що в осіб із середнім рівнем достатку характерні більш високі показники з емоційного ресурсу, соціально-професійного ресурсу, ресурсу соціальних інститутів і соціально-психологічної компетентності.

*Ключові слова:* соціальний капітал, соціальні мережі, довіра, ресурси, соціально-психологічна компетентність.

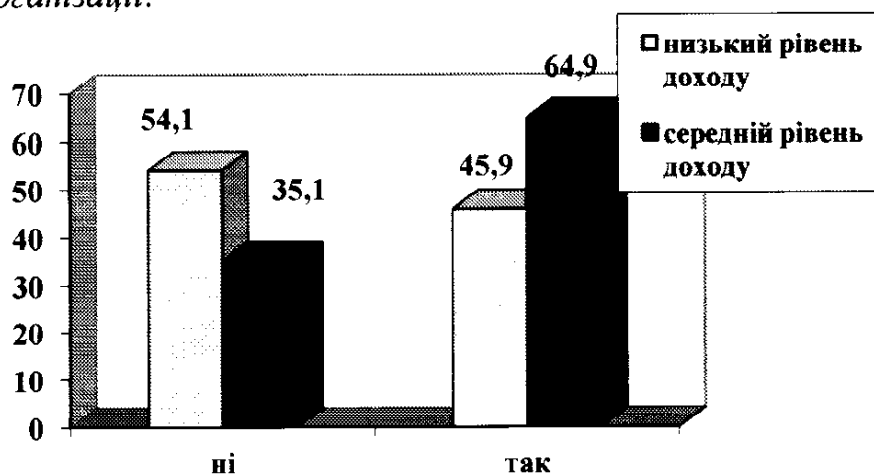
Проблема бідності викликає стурбованість науковців в усьому світі, тому дослідження витоків цієї проблеми, характеру її розвитку та пошуку шляхів подолання буде актуальним завжди. Роль соціального капіталу неоднозначно представлений у вирішенні проблеми бідності в дослідженнях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Соціальний капітал може бути як чинником сприяння бідності в суспільстві, коли він набуває деструктивних форм у вигляді кумівства, корупції, так і ресурсом для виживання і досягання мети, коли вирішення проблеми самостійно людиною не можливе. Тому емпіричне дослідження зможе певним чином розібратися, яку ж форму може нести соціальний капітал у вирішенні проблеми бідності в суспільстві.

Із метою з'ясування ролі соціального капіталу в економічному благополуччі було опитано 81 особу віком з 18 до 30 років. Для емпіричного вивчення набуття соціального капіталу дослідження ми визначили такі показники, які відображають економіко-соціологічний рівень аналізу: довіра в міжособистих стосунках, соціальна активність на різних рівнях організації суспільства, потреби, які можуть задовольняти особа за рахунок використання мережі соціальних зв'язків, готовність надавати допомогу виходячи з наявних ресурсів, середній рівень доходу на одного члена сім'ї. А також було використано ряд методик, що дозволив співвіднести економіко-соціологічні показники із соціально-психологічними. Серед цих методик були такі: Методика Р. Стили КРИКС (адаптація Семків І.), Анкета самооцінки соціально-психологічної компетентності (Лепіхова Л.) [1], Діагностика мотиваторів соціально-психологічної активності.

**Довіра в міжособистих стосунках.** Для вивчення довіри ми просили молодь відповісти на таке питання: «Як ви вважаєте, чи можете довіряти більшості людей?» Кожну з цих структур респонденту необхідно було оцінити за 5-бальною шкалою, де 1 бал – це абсолютна недовіра, а 5 – максимальне значення по шкалі довіри. Серед виявлених результатів значних відмінностей в

довірі до людей серед двох груп з різним рівнем доходу на одного члена в сім'ї не було виявлено. Так серед тих, хто не довіряє взагалі людям, в групі з низьким рівнем доходу виявлено 43,2 % респондентів, а ті, хто не довіряє людям, з середнім рівнем доходу – 48,6 %. серед тих, хто не визначився чи довіряють в двох групах респондентів – по 37,9%, і серед тих, хто довіряє відповідно по двом групам 18,9% і 13,5%. Це може вказувати, що довіра в структурі соціального капіталу не є визначальним ресурсом економічного благополуччя для цих респондентів і однаково впливає на обидві групи респондентів з різним рівнем доходу на одного члена сім'ї.

**Готовність надавати допомогу виходячи із наявних ресурсів.** Важливим показником без якого неможливе подальше набуття соціального капіталу є інвестування власних ресурсів, якими володіє особа, в мережу соціальних зв'язків. Для виявлення готовності надавати допомогу іншим було сформульоване запитання: «*Чи виконусте ви неоплачувану роботу в якій-небудь добровільній організації?*»



**Рис. 1. Готовність надавати допомогу за рівнем доходу на одного члена в сім'ї (%)**

Отриманні результати вказують на те, що серед респондентів із низьким рівнем доходу виявилось більше тих, хто не погоджується виконувати безоплатну роботу, ніж серед респондентів із середнім рівнем доходу. І навпаки, респонденти із вищим рівнем доходу готові надавати більше допомоги, ніж респонденти із нижчим рівнем доходу. Виявлена різниця за критерієм Манна-Уїтні проявилася на рівні тенденції  $p \leq 0,1$ .

**Потреби, які можуть задовольняти особа за рахунок використання мережі цих зв'язків.** Для того щоб визначити важливість тих чи інших ресурсів, респондентам надано було самим оцінити за 5-бальною шкалою різні форми допомоги залежно від того, яку вони потребують: фінансову, матеріальну, фізичну, психологічну чи допомогу в отриманні необхідної інформації. Результати вказують на те, що статистичної різниці між двома групами із різним рівнем доходу в оцінці таких форм допомоги як фінансової, матеріальної, фізичної та інформаційної виявлено не було. Проте на рівні тенденції за критерієм Манна-Уїтні ( $p=0,59$ ) було виявлено, що в групі

респондентів із низьким рівнем доходу потреба у психологічній допомозі більше виражена, ніж у респондентів із середнім рівнем.

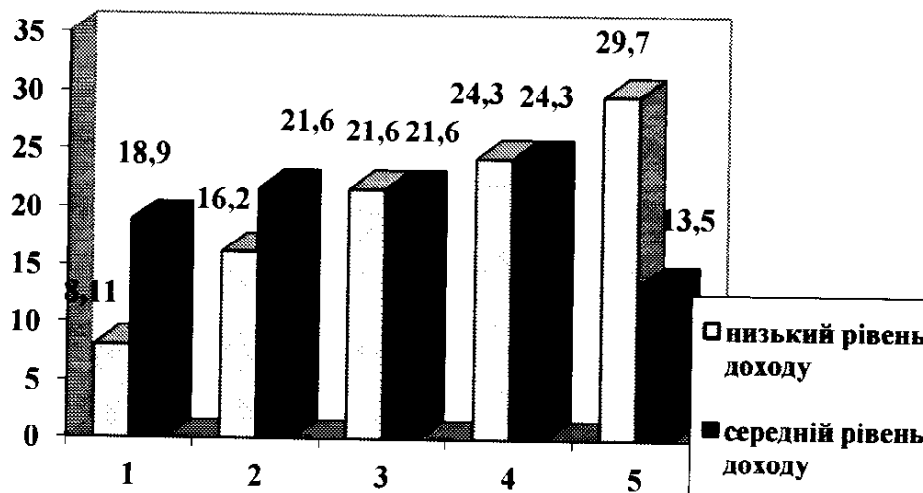


Рис. 2. Потреба у психологічній допомозі за рівнем доходу на одного члена в сім'ї (%)

**Залучення в різноманітні добровільні організації.** Цей показник дає змогу вивчити ступінь залучення особи в мережу соціальних зв'язків, активне чи неактивне членство, тривалість перебування в різноманітних організаціях на добровільній основі та стійкість цієї мережі соціальних зв'язків. Серед таких добровільних організацій як *релігійні організації, організації зі спорту та відпочинку, культурно-просвітні організації, робітничі товариства, політичні організації, організації з охорони довкілля, професійні громадські організації, благодійні організації* респондентів пропонували вказати своє членство, частоту відвідувань і тривалість членства в таких організаціях.

Відповідно отриманих результатів членство у вище зазначених організаціях не впливає на добробут досліджуваних респондентів. Проте членство в професійних громадських організаціях найбільш вираженим виявилось в групі респондентів із середнім рівнем доходу, ніж у групи із низьким (за критерієм Манна-Уїтні на рівні тенденції  $p=0,066$ ). Це може вказувати на те, що членство в професійних громадських організаціях сприяють набуттю нових корисних знайомств в професійній сфері, розширює спектр доступних ресурсів від набуття певного досвіду у цій сфері до нових можливостей реалізації свого професійного потенціалу, що в свою чергу сприяє поліпшенню своїх фінансових статків. Членство в професійних громадських організаціях постає ресурсом примноження капіталу: людського у вигляді знань, умінь і навичок, культурного у вигляді набуття певного кваліфікаційного рівня та фінансового у вигляді можливості отримання кредиту, фінансової допомоги, грантів на певні розробки тощо.

Додатково в цьому дослідженні для вивчення наявності у респондентів ресурсів вирішено було скористатися методикою дослідження соціального капіталу як індивідуального ресурсу «КРІКС» польського дослідника Р.Стили, що дозволяє виявити два основні його прояви: соціальний капітал публічної

сфери (соціальні та професійні вміння, громадянські обов'язки, міжнародні зв'язки) та соціальний капітал приватної сфери (соціальні зв'язки, відпочинок, щоденні вміння). Основним мірилом соціального капіталу є доступність особи до ресурсів соціального середовища.

Отриманні результати виявили, що в групах респондентів із низьким та середнім рівнем достатку проявилися відмінності за критерієм Манна-Уїтні в наявності емоційного ресурсу (на рівні тенденції  $p=0,092$ ), соціально-професійного ресурсу (на рівні тенденції  $p=0,054$ ) та ресурсу соціальних інститутів ( $p=0,001$ ).

Це вказує на те, що респонденти із низьким рівнем достатку відчувають брак емоційної підтримки та не отримують її сповна. При цьому відсутність в них соціального капіталу публічної сфери може бути як причиною їхнього фінансового становища, так і наслідком браку достатньої кількості грошей для підтримки більш вищого рівня якості свого життя. Проте є зрозумілим те, що проблеми, які проявляються в налагодженні стосунків з оточуючими як у приватній, так і у публічній сфері, мають соціально-психологічний характер. Між цими двома групами було виявлено за критерієм Манна-Уїтні ( $p=0,028$ ) відмінності за рівнем соціально-психологічної компетентності, що вказує на те, що респонденти із низьким рівнем добробуту частіше відчувають труднощі у взаємодії з іншими особами. Для набуття соціального капіталу для осіб має бути властивий високий рівень соціально-психологічної компетентності. Якщо компетентність можна охарактеризувати як певний рівень знань, які людина може застосувати в практичній діяльності, то під соціально-психологічною компетентністю можна розуміти знання людини, які вона може застосувати у міжособистісній взаємодії. Лепіхова Л.А. вважає, що така компетентність виявляється у сфері інтерперсональної взаємодії, взаємин та спілкування у процесі вирішення проблемних життєвих ситуацій, здійснення особистісних виборів та самоствердження [2, с. 89]. Це спеціальна здатність відчувати ситуацію, людей, розуміти психологію їхньої поведінки, вміти налагоджувати взаємини, а через них – розуміння і спільні справи. До базових психологічних властивостей такої компетентності автор відносить високий рівень соціальної активності, соціальної перцепції, соціального інтелекту, комунікативності та особистісної гнучкості. Індивідуальні відмінності в їхніх виявах впливають на конструктивність та успішність міжособистісної взаємодії.



Рис. 3. Мотивація досягнення успіху в цілому за рівнем доходу на одного члена в сім'ї (%)

Також була проведена методика на виявлення мотиваторів соціально-психологічної активності. Було виявлено, що для групи респондентів із середнім рівнем достатку характерним є мотивація досягнення успіху в цілому (рис. 3) та прагнення влади (рис. 4), ніж для групи із низьким рівнем достатку. При чому в першому разі виявлена різниця між групами респондентів за критерієм Манна-Уїтні на значущому рівні ( $p=0,03$ ), що вказує на більшу цілеспрямованість першої групи на досягнення успіху в міжособистих стосунках, у вирішеннях спільних завдань тощо.

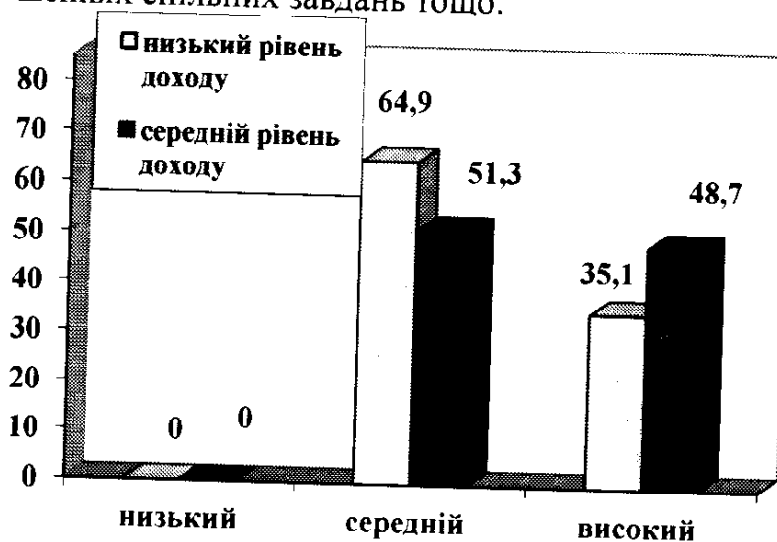


Рис. 4. Прагнення влади за рівнем доходу на одного члена в сім'ї (%)

Отже емпіричне дослідження показало, що об'єм соціального капіталу в осіб із середнім рівнем економічного благополуччя більший, ніж в осіб із низьким рівнем. В осіб із низьким рівнем економічного благополуччя спостерігається більш виражена потреба у психологічній допомозі у зв'язку із тим, що вони відчувають брак емоційної підтримки серед свого оточення. В

осіб із середнім рівнем економічного благополуччя, навпаки, вищий рівень доступу до емоційних ресурсів. Крім того у них вищі показники доступу до ресурсів в публічній сфері, а саме в доступі до соціально-професійного ресурсу та ресурсу соціальних інститутів. Соціально-психологічним підґрунтям доступу до цих ресурсів є високий рівень соціально-психологічної компетенції, що дозволяє конструктивно вирішувати проблеми у міжособистісній взаємодії.

### **Література**

1. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у вимірах успішного життєздійснення особистості // Психологічні перспективи. – Вип. 6. – 2004 р. – с. 53-66.
2. Особистісний вибір: психологія відчаю та надії / За ред. Т.І. Титаренко. – К.: Міленіум, 2005. – 336 с.